

UTJECAJ TJELESNOG I EMOCIONALNOG ZLOSTAVLJANJA U OBITELJI NA USPJEH UČENIKA IZ HRVATSKOG JEZIKA

Vesna Bilić

Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak - U ovom radu ispitivana je povezanost tjelesnog i emocionalnog zlostavljanja djece u obitelji s njihovim školskim uspjehom iz hrvatskog jezika.

Sudjelovala su 602 (337 Ž i 265 M) učenika drugih razreda srednjih škola.

Korišteni su modificirani instrumenti: Upitnik stresnih doživljaja u obitelji (za mjerenje tjelesnog zlostavljanja) i Upitnik o zlostavljanosti u djetinjstvu (za mjerenje emocionalnog zlostavljanja). Podaci o uspjehu dobiveni su od učenika i školske administracije.

Rezultati pokazuju da tjelesno zlostavljani učenici u obitelji postižu lošiji uspjeh iz hrvatskog jezika ($M = 3,25$; $sd = 1.067$; $t = 2.108$; $df = 595$; $p < 0,05$) u odnosu na svoje nezlostavljane kolege. Što je tjelesno zlostavljanje intenzivnije, to je uspjeh iz hrvatskog jezika lošiji.

U analizi emocionalnog zlostavljanja u obitelji nismo utvrdili značajnu razliku između zlostavljanih i nezlostavljanih, određenih prema medijanu u postizanju uspjeha iz hrvatskog jezika. No utvrđeno je da među skupinama ekstremnije emocionalno zlostavljane i nezlostavljane djece s obzirom na uspjeh iz hrvatskog jezika ta razlika postoji ($t = 2.098$; $df = 321, 630$; $p < 0,05$). Učestalije emocionalno zlostavljani učenici imaju lošiji uspjeh. U obrazloženju se ističe kako traumatska iskustva zlostavljanja imaju moć omesti razvoj lingvističkih i komunikacijskih vještina, što ima znatan utjecaj i na ishode u nastavi jezika. Budući da nastava književnosti, duboko dodiruje emocije i iskustvo, ne iznenađuje što je povezana s uspjehom zlostavljane djece. U zaključku se pozornost usmjerava prema boljoj iskorištenosti nastavnih sadržaja i metoda za olakšavanje problema zlostavljanoj djeci, a time i postizanju boljih školskih rezultata.

***Ključne riječi:** emocionalno zlostavljanje, nastava hrvatskog jezika, nastava književnosti, školski uspjeh, tjelesno zlostavljanje, zlostavljanje djece*

UVOD

Danas se u školskoj praksi susreće sve veći broj djece koja ne mogu iskoristiti ponuđene obrazovne mogućnosti ni realizirati željene ciljeve zbog različitih prepreka koje su neovisne o njihovim sposobnostima, a često su smještene i izvan učionice (Cole, i sur., 2005.). Znanstvenici upozoravaju da je za školski uspjeh uz intelektualne sposobnosti važna i motivacija, moć koncentracije, kontrola emocija, funkcioniranje s okolinom, ponajprije s vršnjacima i nastavnicima. Sposobnosti za učenje, kao ni kvalitetno poučavanje i maksimalno povoljni školski uvjeti, nisu sami po sebi dovoljni da osiguraju školski uspjeh. Često se kao razlog koji ometa napore škole i otežava ostvarivanje dječjih mogućnosti spominje i zlostavljanje. Zlostavljanje se definira kao trajna ili učestala izloženost namjerno nasilnim postupcima koji se događaju u kontekstu odnosa odgovornosti, povjerenja i moći, radi nanošenja tjelesne i/ili psihičke boli, povrede ili neugodnosti djetetu, a mogu rezultirati stvarnom ili mogućom štetom za zdravlje, razvoj i dostojanstvo, ali utjecati i na školsko postignuće (Brasard, Hart, Hardy 1993.; O'Hagan, 1995.; Evans i sur., 2002.; prema Pećnik, 2003.; Iwaniec, 2006.; Bilić, 2008.).

Veliki broj djece izložen je tjelesnom zlostavljanju, odnosno učestalom ili pojedinačno ekstremno grubom ponašanju s ciljem nanošenja boli kao što je: pljuskanje/šamaranje; udaranje predmetima; silovito drmanje; snažno odguravanje; udaranje šakama ili nogama; povlačenju za kosu ili uši; ali i teškim batinama. Posljedice takvih oblika ponašanja (modrice i masnice; posjekline, rasjekline, ogrebotine, krvarenje iz nosa; razbijeni ili oštećeni zubi; iščašenja; opekline; lomovi kostiju) mogu, ali i ne moraju biti trenutačno vidljive (Pećnik, 2003.; Buljan–Flander, Kocijan-Hercigonja, 2003.; Bilić, Zloković, 2004.).

Emocionalnim zlostavljanjem smatraju se različiti oblici ustrajno neprijateljskog ponašanja kao što su bezrazložno vikanje; ismijavanje i ruganje; govorenje prostota i psovki; plašenje i prijetnje; grubo kritiziranje i uspoređivanje s drugima; vrijeđanje; zabranjivanje i ograničavanje na temelju kojih dijete može zaključiti da je bezvrijedno, nevoljeno, neadekvatno (Killen, 2001.; Karlović i sur. 2001.; Bilić, Zloković, 2004.; Iwaniec, 2006.; Bilić, 2008.). U svojim obiteljima djeca su često zlostavljana od roditelja, starije braće ili sestara, ali i drugih članova obitelji. Posljedice svega navedenog odražavaju se na djetetovo emocionalno, kognitivno, bihevioralno i tjelesno funkcioniranje, što se povezuje osobito sa školskim poteškoćama.

Zanimalo nas je kako tjelesno i emocionalno zlostavljanje u obitelji utječe na uspjeh učenika iz hrvatskog jezika. Budući su dvije osnovne sastavnice ovog predmeta jezik i književnost, zbog njihovih osobitosti u ovom radu analiziramo ih odvojeno. U konzultiranoj literaturi ističe se utjecaj zlostavljanja na razvoj lingvističkih i komunikacijskih vještina djece (Coster, Cicchetti, 1993.; Van der

Kolk, 2005.; Cole i sur., 2005.) pa smo krenuli od pretpostavke da to utječe i na uspjeh učenika u nastavi hrvatskog jezika.

U drugim studijama naglašava se da posljedice zlostavljanja snažno pogađaju emocionalni razvoj djeteta i njegove kapacitete da izrazi osjećaje (Killen, 2001.; Iwaniec, D., 2006.). Budući da sadržaji književnih (umjetničkih) djela i metodički pristup njima osobito dodiruju emocije i iskustva učenika, zanimalo nas je kako se to odražava na uspjeh učenika, osobito onih zlostavljanih u obiteljima.

TRAUMATSKO ISKUSTVO ZLOSTAVLJANJA I ŠKOLSKI USPJEH UČENIKA

U mnogim istraživanjima utvrđena je povezanost zlostavljanja i školskog uspjeha (Kinard, 2001.; Shonk, Cicchetti, 2001.; Slade, Wissow, 2007.). Istraživači upozoravaju da zlostavljana djeca imaju razvijene sposobnosti za učenje, no iskustvo zlostavljanja često utječu na mogućnost da se te sposobnosti u potpunosti ne iskažu i ne razviju. Odnosno, može se govoriti o zlostavljanjem ometenim ili oštećenim sposobnostima koje otežavaju postizanje školskog uspjeha. U ovom radu usmjerit ćemo pozornost na poteškoće u obradi informacija i emocionalnom funkcioniranju, aspektima koji značajno utječu na uspjeh učenika iz hrvatskog jezika i književnosti.

Poteškoće zlostavljane djece u obradi informacija

Odrastanje zlostavljane djece u ozračju straha te nestabilnom, neadekvatnom i nestimulirajućem okruženju može ometi razvoj ili izazivati nedostatke u sposobnostima važnima za obradu informacija. Strah i konstantne prijetnje mogu blokirati pažnju i aktivirati djetetov hiperaktivni, nemirni sustav (Dyregrov, 2004.). Ponavljanje traumatizacije upliće se u neurobiološki razvoj, posebice u kapacitet za integriranje senzornih, emocionalnih i kognitivnih informacija u koherentnu cjelinu (Perry, 2002.; prema Cole i sur. 2005.; Van der Kolk, 2005.). Zbog svega navedenog zlostavljanjem traumatizirana djeca vrlo teško postižu stanje «sigurne spremnosti» nužno za otvorenost novim informacijama. Hiperpobuđenost otežava pažnju i procesuiranje verbalnih informacija, iz čega proizlaze i teškoće u reproduciranju naučenog.

U spomenutim je neurobiološkim istraživanjima utvrđeno da se limbički i paralimbički sustavi mozga koji uključuju intenzivne emocije aktiviraju kad se traumatska iskustva oživljavaju (prema Cole i sur. 2005.). Budući da su to i područja koja su povezana s jezikom, događa se prijenos koji koči i jezik. Sve to utječe i na obradu i na korištenje verbalnih informacija, a time i na uporabu jezičnih sredstava u svakodnevnoj komunikaciji. Allen i Oliver (1998.) pronašli su značajnu korelaciju između traume djece i deficita u receptivnom i ekspresivnom jeziku. Coster i Cicchetti, (1993.) utvrdili su ometen jezični razvoj koji ne utječe samo na lingvističke aspekte jezika, već i na pragmatične i narativne funkcije

Uspješno obavljanje velikog broja školskih zadatka ovisi o «sposobnosti da se dovede u linearni red kaos svakodnevnih iskustava» (Cole i sur. 2005., str. 26.). A traumatska iskustva zlostavljanja mogu zakočiti *sposobnost slijednog organiziranja materijala*, što vodi do teškoća u čitanju, pisanju i verbalnom komuniciranju. Uz to zlostavljana djeca imaju *minimalna iskustva u primjeni verbalnih metoda u rješavanju problema*, a posebice osjećaju *poteškoće u izvlačenju ključnih ideja iz dužih tekstova* (Coster, Cicchetti, 1993.). Kao razlog tome autori navode njihovu nedovoljnu izloženost pozitivnim utjecajima odraslih koji ne iznose i ne obrazlažu svoje misli, odluke i osjećaje, a ne potiču ni djecu da to čine. Kao drugi razlog ističu odrastanje u kaosu nesigurnih domova u kojima nisu upoznali logično povezane odnose. Sve navedeno može se dovesti u vezu i s uspjehom učenika iz hrvatskog jezika.

Emocionalne varijable utjecajne na uspjeh zlostavljane djece

Pozornost znanstvenika odnedavno je okrenuta prema emocionalnim aspektima, osobito emocionalnoj inteligenciji i njihovom utjecaju na školsko postignuće. Prirodno je da djeca u svojoj obitelji počinju učiti prepoznavati, procjenjivati i izražavati emocije, a to učenje produbljuje se u školi. Slažemo se s mišljenjem Saloveyja i Sluytera (1999., str. 40.) koji ističu da je «književnost vjerojatno prvi dom emocionalne inteligencije». Upravo u nastavi književnosti djeca počinju učiti o osjećajima likova iz bajki, priča i nastavljaju to istraživanje u romanima i dramama. Uz važno učenje *emocionalne percepcije* djeca i procjenjuju emocije, ali ih i povezuju sa svojim iskustvom. Prema istraživanjima zlostavljana djeca imaju *problema s imenovanjem i izražavanjem osjećaja*, a pokazuju i manje točnosti u prepoznavanju emocije nego njihovi nezlostavljani vršnjaci (Coster, Cicchetti, 1993.; Cole i sur., 2005.). Zlostavljana djeca također imaju teškoća s prizivom emocija i *manjkavosti u razumijevanju tuđih osjećaja*. Manjak razumijevanja drukčije perspektive otežava im uočavanje drukčijih ideja u tekstovima ili rješavanje problema s drukčije točke gledišta - tako važnih elemenata za uspjeh u nizu nastavnih predmeta. Zlostavljanoj djeci koja žive u svijetu «emocionalnih oluja i ekstrema» teško je razumjeti i kontrolirati unutarnja stanja i regulirati emocije (Wolfe, 1999.; Streeck-Fischer, Van der Kolk, 2005.; prema Cole i sur. 2005.). Tako je *deficit emocionalne regulacije* najuočljivije obilježje zlostavljane djece. Sve navedeno logično se odražava i na konačne školske ishode, osobito u nastavi književnosti.

METODOLOŠKI PRISTUP

Cilj je ovog istraživanja utvrditi povezanost tjelesnog i emocionalnog zlostavljanja djece u obitelji s njihovim školskim uspjehom iz hrvatskog jezika i književnosti.

Pretpostavili smo **(H1)** da postoji povezanost između tjelesnog i emocionalnog zlostavljanja djece i njihova uspjeha iz hrvatskog jezika i književnosti.

Uzorak i način provedbe istraživanja

U ispitivanju su ukupno sudjelovala 602 učenika iz 21 razrednog odjela, od toga 337 učenica (56%) i 265 učenika (44%). Ispitivanje je provedeno u drugim razredima srednjih škola u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu. Zbog reprezentativnosti uzorka u istraživanje su sudjelovali učenici gimnazija, četverogodišnjih i trogodišnjih strukovnih škola. Provođenje istraživanja odobreno je od etičkih školskih povjerenstava i ravnatelja. U općoj uputi ispitanicima obrazložena je svrha istraživanja te naglašeno da je sudjelovanje u ispitivanju dobrovoljno.

Primijenjeni instrumenti

Mjerenje tjelesnog zlostavljanja. Za mjerenje tjelesnog zlostavljanja (TZ) u obitelji i školi korišten je modificiran Upitnik stresnih doživljaja u djetinjstvu u obitelji koji je konstruiran prema sličnim instrumentima za mjerenje tjelesnog zlostavljanja u djetinjstvu samoiskazom (Wolfe, 1991.; Briere, 1992.; Straus, Hamby, 1997. prema Pećnik, 2003.), a validiran je u Hrvatskoj i pokazao je zadovoljavajuće metrijske karakteristike (Pećnik, 2003.). Instrument se sastoji od upitnika tjelesnog zlostavljanja (7 čestica) i upitnika tjelesnih povreda koje su nastale tijekom zlostavljanja (6 čestica). Za mjerenje TZ u obitelji ispitanici su za svaku česticu procjenjivali koliko su često doživjeli da se netko prema njima tako ponašao (nikad-1, rijetko-2, ponekad-3, vrlo često- 4). Cronbachov alpha iznosio je 0,76.

Mjerenje emocionalnog zlostavljanja. Za mjerenje emocionalnog zlostavljanja (EZ) u obitelji korištena je modificirana skala emocionalnog zlostavljanja iz Upitnika o zlostavljanju u djetinjstvu (Karlović i sur., 2001.), koja uključuje sedam čestica. Ispitanici su za svaku česticu procjenjivali koliko često su opisano ponašanje doživjeli u obitelji na ljestvici od 4 stupnja (nikad-1, rijetko-2, ponekad-3, vrlo često- 4), a Chronbachov alpha za tu skalu iznosio je 0,80.

Podaci o uspjehu dobiveni su od učenika i provjereni u administraciji škole. Navedeni instrumenti bili su dio šireg instrumentarija primijenjenog na uzorku; ovdje navodimo samo instrumente vezane uz cilj ovog rada.

REZULTATI I DISKUSIJA

Varijable tjelesnog i emocionalnog zlostavljanja u obitelji odredili smo kao linearne sume izloženosti pojedinim oblicima tjelesnog odnosno emocionalnog zlostavljanja. Da bismo usporedili učenike koji su tjelesno zlostavljani u obitelji s onima koji nisu tjelesno zlostavljani u obitelji, u njihovu uspjehu u hrvatskom jeziku, proveli smo dvije analize. U prvoj analizi ukupan uzorak učenika podijelili

smo u dvije skupine s obzirom na medijan varijable tjelesnog zlostavljanja, odnosno na one koji su ispod (nisu zlostavljani) i one koji su iznad medijana (zlostavljani) te proveli t test za nezavisne uzorke. Drugu analizu proveli smo u svrhu ispitivanja razlika u uspjehu u hrvatskom jeziku između ispitanika koji nisu zlostavljani i onih ekstremnije izloženosti tjelesnom zlostavljanju kod kuće, te smo ispitanike također podijelili u dvije skupine, one koji su ispod granice prvog kvartila na ljestvici tjelesnog zlostavljanja (nisu zlostavljani) te oni koji su iznad granice trećeg kvartila (ekstremnije tjelesno zlostavljani) te smo i te dvije grupe usporedili pomoću t testa. Na isti način proveli smo i usporedbu emocionalno zlostavljanih i nezlostavljanih u obitelji prema uspjehu u hrvatskom jeziku, odnosno također smo proveli dva t-testa, jedan između grupa određenih prema medijanu, a drugi između grupa određenih prema donjem i gornjem kvartilu na skali emocionalnog zlostavljanja.

Rezultati pokazuju da tjelesno zlostavljani učenici u obitelji postižu lošiji uspjeh iz hrvatskog jezika ($N = 245$; $M = 3,25$; $sd = 1,067$; $t = 2,108$; $df = 595$; $p < 0,05$), u odnosu na svoje nezlostavljane kolege ($N = 343$; $M = 3,43$; $sd = 1,129$). Druga analiza ekstremnih grupa samo je potvrda prvoj (nezlostavljani $N=136$; $M=3,6$; $sd=1,041$ vs. ekstremno zlostavljani $N=187$; $M=3,22$; $sd=1,072$; $t = 3,212$; $df = 321$; $p < 0,01$). Dobiveni rezultat upućuje na zaključak da tjelesno zlostavljana djeca imaju lošiji uspjeh iz hrvatskog jezika. Korelacija između tjelesnog zlostavljanja i uspjeha iz hrvatskog je niske razine ($r = -0,92$, $p = 0,025$). Smjer korelacije govori da što je veće tjelesno zlostavljanje u obitelji, to je ujedno i lošiji uspjeh u hrvatskom, a niska razina povezanosti upućuje da postoji niz drugih čimbenika osim tjelesnog zlostavljanja koji dijele zajedničku varijancu s uspjehom iz hrvatskog.

Usporedbom emocionalno zlostavljanih i nezlostavljanih u obitelji, u slučaju kada su grupe određene prema medijanu, nismo utvrdili značajnu razliku u postizanju uspjeha iz hrvatskog jezika ($t = 1,379$, $p > 0,05$). Međutim kada smo usporedili ekstremne grupe po izloženosti emocionalnom zlostavljanju u obitelji utvrđeno je da postoji razlika u uspjehu iz hrvatskog jezika ($t = 2,098$; $df = 321$, 630 ; $p < 0,05$). Učenici koji nisu emocionalno zlostavljani imaju bolji uspjeh iz hrvatskog jezika od učenika koji su u svojim obiteljima izloženi ekstremnijim oblicima emocionalnog zlostavljanja (nisu zlostavljani $N = 181$; $M = 3,55$; $sd = 1,142$, vs. ekstremno zlostavljani $N = 146$; $M = 3,30$; $sd = 1,020$). Na temelju dobivenih rezultata možemo reći da u slučajevima «blaže» izloženosti emocionalnom zlostavljanju u obitelji nema razlike među skupinama. Blaži intenzitet emocionalnog zlostavljanja i pojedini oblici kao primjerice vikanje, psovke i sl. ulaze u kategoriju «uobičajeno», dopušteno, pa vjerojatno ne ostavljaju tako štetne posljedice. Međutim čim je izloženost emocionalnom zlostavljanju intenzivnija odmah su posljedice, u ovom slučaju na školski uspjeh, značajne.

Dakle, veza tjelesnog zlostavljanja i uspjeha iz hrvatskog očekivanog je smjera: učestalije tjelesno zlostavljani učenici, a osobito ekstremnije zlostavljani učenici u obitelji imaju lošiji uspjeh iz hrvatskog. Veza ekstremnijeg emocionalnog

zlostavljanja u obitelji također je očekivanog smjera: učenici izloženi ekstremnijem emocionalnom zlostavljanju u svojim obiteljima postižu lošije rezultate iz hrvatskog jezika.

Kako su učenici često izloženi ovako izdvojenim oblicima tjelesnog i emocionalnog zlostavljanja, ali i višestrukom zlostavljanju, (primjerice često je tjelesno zlostavljanje popraćeno emocionalnim), zanimalo nas je kako je to povezano s uspjehom iz hrvatskog jezika. Utvrđena je visoka povezanost ($r = .506$) između ukupne izloženosti zlostavljanju (tjelesno + emocionalno) i uspjeha iz hrvatskog jezika.

Dobiveni rezultati u skladu su s konzultiranim svjetskim istraživanjima u kojima je ispitivan odnos zlostavljanja i uspjeha iz materinskog jezika (Ecenrode i sur., 1993.; Kendall-Tackett, 1997.; prema Bilić, 2008.). No u ovom trenutku nije nam poznato da je u Hrvatskoj provedeno neko slično istraživanje. U raspravi o dobivenim rezultatima krenut ćemo od prirode predmeta i načina izvedbe nastave hrvatskog jezika koji se na specifičan način povezuju s nekim karakteristikama zlostavljane djece.

Uspjeh zlostavljane djece u nastavi hrvatskog jezika

Zadatak je *nastave jezika* a) usvajanje jezičnih zakonitosti, gramatičkih, pravopisnih i pravogovornih normi i b) njihova primjena u svakodnevnoj komunikaciji. Usvajanje jezika složen je postupak značajno ovisan o psiho-kognitivnim mogućnostima učenika.

Neke osobne varijable zlostavljanih učenika mogu utjecati na uspjeh u nastavi jezika. Kao što smo prethodno obrazložili, zlostavljana djeca imaju problem s: učenjem verbalnih informacija, razumijevanjem uzročnosti, slijednim organiziranjem materijala, uporabom verbalnih informacija pri rješavanju problema i komunikacijom. Logično je da će se sve navedeno odražavati na uspjeh iz hrvatskog jezika. U obrazloženju nalaza lošijeg uspjeha zlostavljanih učenika iz hrvatskog jezika možemo navesti sljedeće:

a) Usvajanje jezičnih normi i zakonitosti zlostavljanoj djeci otežavat će stanje hiperpobuđenosti i stanje odsutnosti uvjetovano traumatskim iskustvom koje otežava uspješnu obradu i pohranu verbalnih informacija. Pa je to važan razlog koji utječe na postignuće iz ovog predmeta.

b) Drugi razlog otežanog usvajanja gradiva jezika može se povezati s problemom zlostavljane djece u uporabi verbalnih informacija pri rješavanju problema. Taj nalaz može se obrazložiti prebacivanjem koje koči jezik i procesuiranje misli, a uvjetovano je aktivacijom intenzivnih emocija zbog oživljavanja traumatskog iskustva u limbičkom i paralimbičkom sustavu mozga (Streeck-Fisher, Van der Kolk, 2005.; prema Cole i sur. 2005.).

c) Treći mogući razlog postizanja lošijeg uspjeha tjelesno zlostavljane djece iz hrvatskog jezika može se pripisati specifičnim deficitima u receptivnom i

ekspresivnom jeziku koji su određeni uvjetima odrastanja kako u svom istraživanju navode Allen i Oliver (1998.).

d) Također karakterističan problem sa sposobnošću slijednog organiziranja i uzročno posljedičnog povezivanja zbog obilježja ove predmetne odrednice mogu značajno utjecati na usvajanje sadržaja i uspjeh, a osobito iz gramatike. Probleme koje zlostavljana djeca imaju s obradom i uporabom verbalnih informacija u različitim oblicima komunikacije prethodno smo obrazložili uvjetima njihovog odrastanja. U istraživanja i studijama isticano je da su zlostavljana djeca imala neadekvatne tipove stimulacije prijeko potrebne za razvoj jezika i minimalna iskustva u korištenju verbalnih metoda (Cole i sur., 2005.). Dakle, traumatsko iskustvo zlostavljanja ima moć omesti razvoj lingvističkih i komunikacijskih vještina. Ometena sposobnost djece da uče i obrađuju verbalne informacije i koriste jezik kao sredstvo komunikacije, ima znatan utjecaj i na njihov školski uspjeh.

Ovdje je važno navesti, a u praksi koristiti i **mogućnosti pozitivnog utjecaja nastave jezika**. Jasno strukturirana pravila, uz nastavnikovu pomoć, u organiziranju i izvedbi zadataka mogu pomoći zlostavljanoj djeci u privikavanju na slijednu strukturu. Mogućnost različitih jezičnih vježbi može im pomoći u poboljšavanju komunikacijskih vještina. Sve navedeno može povoljno utjecati i na njihovo školsko postignuće.

Uspjeh zlostavljane djece u nastavi književnosti

Naglasili smo da je veza zlostavljanja i uspjeha iz ovog predmeta očekivanog smjera, odnosno učestalije zlostavljani učenici imaju lošiji uspjeh iz hrvatskog. Poteškoće koje zlostavljanje svih tipova, ostavlja na obradu informacija i sustav koncentracije, a što je obrazloženo u prethodnom poglavlju, može svakako utjecati i na uspjeh iz književnosti. No potrebno je naglasiti da posljedice zlostavljanja najznačajnije pogađaju emocionalni razvoj djeteta i njegove kapacitete da izrazi osjećaje i razvije odnose. Budući da u nastavi književnosti (i drugih umjetnosti) prevladavaju emocionalni i moralni sadržaji može se očekivati da ta djeca reagiraju upravo na njih.

Čimbenici koji mogu otežati postizanje uspjeha

Satima književnosti učestalo dominiraju emocije: od emocionalne motivacije, čitanje teksta, emocionalne stanke do objave doživljaja. Često se tijekom obrade književnih djela analiziraju osjećaji likova i raspravlja o njima. Ono o čemu razgovaraju, učenici nužno povezuju sa svojim iskustvom ili im se događa priziv emocija.

a) Nerijetko se od učenika traži da opiše, iznese svoje osjećaje. Reakcije na takve zadatke različite su, ovisno o jačini proživljene traume. Smatramo važnim upozoriti da će dio zlostavljane djece imati **problema s iznošenjem svojih osjećaja**, ponekad i potpunu nemogućnosti verbaliziranja. Drugi dio sklon je supresiji ili potiskivanju, a cilj im je da neugodne sadržaje i bolne emocije iz

svjesnog dijela potisnu. Treća skupina, u nemogućnosti da se susretne sa svojim osjećajima, prebacuje misli na neke ljepše teme. Riječ je o kognitivnoj distrakciji. Jedna skupina zlostavljane djece zna imati emocionalne izljeve, odnosno izražavati emocije bez zadržke i promišljanja. Kao da se žele svega riješiti, osloboditi. Taj način moguće je objasniti problemom zlostavljane djece koji imaju s **regulacijom emocija**. Nije malo ni onih kojima obrađivani sadržaji mogu dotaknuti duboko potisnuta iskustva, pa nisu rijetke situacije kad nastavnici svjedoče vrlo burnim i neočekivano bolnim reakcijama. Nastavnici koji nisu upoznati s problemom zlostavljanja ili s načinima reagiranja mogu pogrešno protumačiti ponašanja učenika kao nekorektnost, neaktivnost, nezainteresiranost za rad, a što se može odraziti i na uspjeh. Probleme izražavanja osjećaja objasnili smo u uvodnom dijelu uvjetima odrastanja u obiteljima u kojima se ne govori o osjećajima. U takvim obiteljima djeca često zatumljuju bijes, tugu, bespomoćnost pa njihovo identificiranje i verbaliziranje osjećaja s vremenom postane oštećeno (Shield, Cicchetti, 1998.).

b) Zlostavljana djeca imaju osobite **poteškoće u razumijevanju perspektive drugih**. Kako su zlostavljani učenici često doživljavali nerazumijevanje i nesuosjećanje od važnih drugih, oni sami teško mogu druge razumjeti i shvatiti. Upravo će im to otežavati analizu likova (moralnu, psihološku, govornu, socijalnu i sl.) Iz istih razloga imaju poteškoća u uočavanju drukčijih ideja u tekstovima i rješavanju problema s drukčije točke gledišta. Tome treba dodati i sklonost neuvažavanju drukčijeg stajališta čiji je izvor upravo u nerazumijevanju perspektive drugih (Cole i sur., 2005.). Budući da nastavnici ili drugi učenici često zastupaju drukčije stajalište, dolazi do nesporazuma.

c) Narušena mogućnost **uočavanja uzročno-posljedičnih veza**, uvjetovana odrastanjem u obiteljima u kojima nisu dominirali logično povezani odnosi i postupci, utjecat će na probleme analize općenito, pa onda i u književnim djelima. Na uspjeh iz ovog predmeta osobito će utjecajne poteškoće zlostavljane djece u izvlačenju ključnih ideja iz dužih tekstova kao i nemogućnost obrazlaganja ideja, a što je potvrđeno drugim istraživanjima (Coster i Cicchetti, 1993.; Van der Kolk, 2005.). Navedeni su mogući uzroci koji otežavaju zlostavljanoj djeci postizanje boljeg uspjeha iz predmetne sastavnice - književnosti.

Međutim ovdje želimo skrenuti pozornost na neke specifičnosti nastave književnosti koja može utjecati i na bolje školske rezultate zlostavljane djece. Osobito je važno upozoriti nastavnike praktičare na terapijske mogućnosti ove predmetne odrednice te važnost pružanja pomoći zlostavljanoj djeci tijekom nastave.

Mogućnosti pozitivnog utjecaja i poticaja koje pruža nastava književnosti

Zlostavljanoj djeci nastava književnosti može pomoći na nekoliko načina:

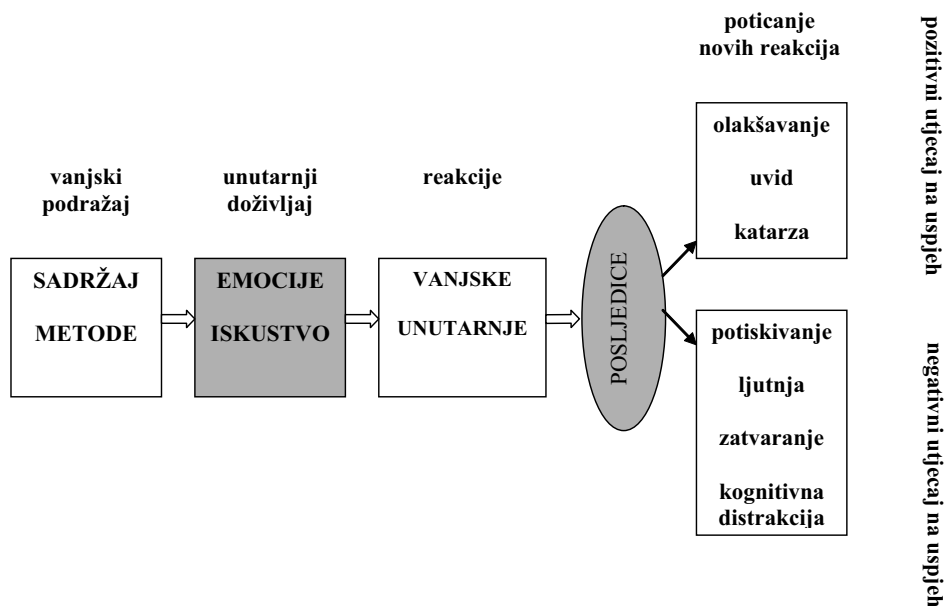
a) Dijelu zlostavljane djece književna djela i njihova interpretacija mogu **pomoći u oslobođenju od napetosti i pročišćavanju osjećaja**. Poznato je da dio učenika u književnim djelima pronalazi nadomjestak svojih želja i ostvaruje, bar u

mašti, dostižne ciljeve. Na neki način književnost je «korektura života i predstavlja najvredniju zamjenu za nedovoljnosti života» (Hauser, 1977. str. 64.). Isti autor polazeći od Freudove postavke o umjetnosti kao kompenzaciji i sredstvu za umirenje, naglašava da je ona često i tješiteljica Veliki broj zlostavljanih učenika upravo zbog mogućeg **pronalaska utjehe** i nadomjeska, posebice za osjećaje, može se na kvalitetan poticaj svoga nastavnika predati čitanju ili kreativnom pisanju i upravo u ovom predmetu pronaći slamka spasa. Primjerice, opisane situacije koje podsjećaju na ono što su oni proživjeli, mogu im pomoći u jasnijem sagledavanju problema i uočavanju kako se drugi ljudi s njim nose. Budući da se zlostavljana djeca teško povjeravaju, spoznaja da postoje i drugi sa sličnom sudbinom, koji prolaze gotovo kroz iste mučne situacije, značajno im pomaže.

b) Književnost općenito **potiče na razmišljanje i stvaranje novih uvida**. No «književnost ponajprije i ponajviše nadahnjuje te pomaže čovjeku prema etičkim načelima i estetskim izazovima, u traženju i smještanju sebe u velikom i zagonetnom svijetu te predusretanju barem nekih teškoća koje ga čekaju na životnom putu» (Pandžić, 2001., str. 6.). Često i sam prikaz pojava koje su u životu mučne, napete, pa i nepodnošljive, a prezentirane tako da ih je moguće riješiti, mogu djelovati na zlostavljanu djecu umirujuće i vratiti im nadu.

c) Cilj književnosti nije samo olakšavanje problema i pomoć u podnošenju životnih nedaća. Književna djela često teže uzdignuti čovjeka, a **potiču ga i na odlučnije korake u borbi za svoje dostojanstvo**. Književnost traži odgovor i potiče na nove reakcije.. Utječe na naše osjećaje, a preko njih i na našu volju i pripremu za poduzimanje određenih aktivnosti. Navedene komponente, ako se kvalitetno koriste u nastavnom procesu mogu značajno pomoći svoj djeci, a osobito zlostavljanoj. Malo kome je tako potrebna pomoć u traženju odredišta i poticanju na akcije kao zlostavljanoj djeci s naučenom bespomoćnošću, dezorijentiranošću, otupjelošću. Naveli smo neke generalne razloge, koji u praksi, mogu zlostavljane učenike potaknuti da posvete veću pozornost nastavi književnosti. Pretpostavljamo da takva, konkretna pomoći može utjecati na postignuće učenika. Dakle, dobro usmjeravana nastava književnosti ima mogućnost pružanja pomoći zlostavljanoj djeci: olakšavanjem i oslobađanjem napetosti, pružanjem utjehe, jasnijim sagledavanjem problema i poticanjem na konstruktivne aktivnosti. Osobito je važno naglasiti da reakcije na određene zadatke mogu biti različite, najčešće to ovisi o jačini proživljene traume. Rezultati istraživanja sugeriraju da su prisutnije one reakcije, koje kod zlostavljane djece mogu izazvati ljutnju, bijes, ili jednostavno dodirnuti duboko potisnute sadržaje, a što može imati negativne učinke na njihov odnos prema predmetu i postignuću. U ovome dijelu želimo naglasiti povezanost između sadržaja umjetničkih djela, ali i metodičkog pristup kao pokretača unutarnjih procesa. Dakle, riječ je o vanjskim podražajima koji snažno dodiruje emocije i iskustvo učenika (unutarnji doživljaj). Nakon toga slijede reakcije koje mogu imati utjecaj na: a) učenikove misli i stavove, (unutarnje proživljavanje) ili se jasno očituju (vanjske reakcije). I vanjske i unutarnje reakcije mogu izazivati pozitivne i negativne posljedice. Kao što smo rekli, olakšavanje osjećaja, uvid ili

katarza uz dobro nastavnikovo usmjeravanje mogu biti iskorišteni za povoljan utjecaj na školske ishode. Druge posljedice izazvane sadržajem umjetničkog djela, ali i metodom, kao što su ljutnja, potiskivanje i sl., mogu izazivati negativan stav prema predmetu, čak iritabilnost, i nepovoljno se odraziti na uspjeh. Budući da je posljedica zlostavljanja, osobito tjelesnog, češće ljutnja, rezultat naše analize sugerira da će tako zlostavljana djeca imati češće negativan uspjeh iz hrvatskog jezika u odnosu na svoje nezlostavljane kolege.

Slika 1.: Prikaz teoretskog modela utjecaja književnosti na uspjeh zlostavljanih učenika

Budući da nastava književnosti, bez obzira na to izaziva li pozitivne ili negativne konotacije, duboko dodiruje emocije i iskustvo, ne iznenađuje što je povezana s uspjehom zlostavljane djece. Može se očekivati da bi slični rezultati bili i iz drugih srodnih predmeta (likovne, glazbene, filmske, scenske umjetnosti, filozofije, sociologije, psihologije). Istraživanja povezanosti uspjeha iz navedenih predmeta značajno bi mogla olakšati razumijevanje i pružanje pomoći zlostavljanoj djeci u školi. Ovo istraživanje otvara i neka druga pitanja: kako zlostavljanje u školskom kontekstu utječe na uspjeh iz različitih predmeta, a osobito kakve rezultate postižu djeca koja su evidentirana kao zlostavljana, odnosno izložena najekstremnijim oblicima zlostavljanja.

ZAKLJUČAK

U ovom istraživanju utvrđeno je da tjelesno zlostavljana djeca u obitelji imaju lošiji uspjeh u hrvatskom te da je uspjeh lošiji što je tjelesno zlostavljane intenzivnije. Što se tiče emocionalnog zlostavljanja u obitelji i uspjeha u hrvatskom jeziku, nije nađena značajna povezanost. Međutim, utvrđeno je da djeca koja su izrazito (ekstremno) emocionalno zlostavljana u obitelji imaju niži uspjeh u hrvatskom jeziku.

Pretpostavljamo da zlostavljanje može biti prediktor uspjeha onih predmeta koji su sadržajno i metodički povezani s emocijama i iskustvom učenika, odnosno s problemima zlostavljane djece. Dobiveni rezultati sugeriraju istraživanje dubljih i specifičnijih povezanosti između osobina zlostavljane djece i njihovog školskog postignuća. Dosadašnja istraživanja isključivo negativnih veza između zlostavljanja i školskog uspjeha potrebno je usmjeravati prema istraživanju moguće pomoći i olakšavanja učenja i postizanja boljih rezultata zlostavljane djece u školi. Također bi pozornost trebalo usmjeriti prema boljoj iskorištenosti nastavnih sadržaja za olakšavanje problema, postizanje uspjeha i veće povezanosti s «učenjem za život» svih učenika, pa tako i zlostavljanih.

LITERATURA: vidi popis literature u inačici članka na engleskom jeziku